

Recension

Barbro Klein: *I tosaforornas värld. Gustav berättar*

Alf Arvidsson

Det har hunnit gå fyrtio år sedan jag hörde talas om Barbro Kleins planerade studie av sin fars berättarkonst, genom folkloristiska sällskapets medlemsskrift *Torbaggen* (1982). Det var den typ av undersökning som vi unga folkloristiskt intresserade etnologer hoppats på och fantiserat om, med ett nutida fältarbetsmaterial och med tillämpning av de nya performansteoretiska perspektiven och begreppen. Hennes bakgrund som amerikansk folklorist – hon hade bott i USA sedan 1961 och disputerat där – gav henne en närhet och bakgrundsförståelse till ämnesinnovationerna. Att hon hade sin egen far, Gustav Arkland (1907–1985), som informant var okonventionellt men också ett sätt att komma förbi problemet med att skapa en relation som kunde generera tillräckligt mycket material och dessutom var tillräckligt nära för att möjliggöra analyser med en djupare förståelse.

Då hade hon redan hållit på att samla material i fem år och skulle fortsätta ytterligare ett par år, innan faderns hälsa försämrades och han slutligen gick bort. Totalt blev det ett femtiotal inspelade samtalstillfällen. Artikeln ”Ett eftermiddagssamtal hos Elsa” (1989) presenterade den sociala dynamiken i ett sådant tillfälle, och den följdes av ”Transkribering är en analytisk akt” (1990), en klassiker i den metodologiska litteraturen inom etnologi – som jag vill påstå har lyft kvaliteten på intervju-baserade undersökningar inom ämnet generellt genom att skapa medvetenhet om den språkliga formens betydelse.

Vad som börjat som en studie av folklig ordkonst vidgades och fördjupades, i takt med den ökade närhet som skapades genom det gemensamma projektet, med nya teoretiska infallsvinklar som tog plats i den folkloristiska debatten (personliga erfarenhetsberättelser som folklore, reflexivitet, genusteori), Kleins flyttning tillbaka till Sverige och inträde på den svenska ämnesarenan, uppdagande av familjehemligheter och hennes fördjupade självinsikt om sin roll som dotter. Under lång tid kom bara enstaka tecken på att hon fortsatte arbeta med detta projekt, och hennes akademiska karriär fylldes med många prestigefyllda uppdrag som krävde sin tid. Men 2014 satte hon igång att skriva

färdigt och hade hela texten klar vid sin bortgång i januari 2018. Nu finns den utgiven, tack vare Georg Drakos, Marie-Christine Skuncke, Jonas Engman och Lotten Gustafsson Reinius som tog på sig redaktörskapet, där främst identifikation av litteraturreferenser varit den resterande uppgiften. Skuncke har också skrivit ett fint efterord.

Ett långt inledningskapitel presenterar inte bara teori, metod och material utan gör det i form av en berättelse om hur Klein fick impulsen till arbetet, och den teoretiska utveckling som skett parallellt med projektet. Efter det följer en bearbetad version av ”Ett eftermiddagssamtal hos Elsa”, som visar något av samtalssituationernas förlopp och dynamik, varefter merparten av boken följer en livshistorisk struktur, Gustavs berättelser om sin barndom i de småländska byarna Eklunda och Målen, ungdomsår som sjöman, en period i tätorten Bergkvara, arbetet i hamnen där, och slutligen livet i Stockholm dit han flyttade 1929, med olika arbeten, familjebildning och bostäder. Moderniseringen av Sverige och folkhemsbygget blir en parallell berättelse fokuserad genom Gustavs livshistoria. Återkommande är de många anekdoterna om andra människor i byarna, ofta originella karaktärer med en slagkraftig eller omedvetet komisk uttrycksförmåga. Många berättelser, särskilt de från ungdoms- och vuxenåldern, har klassmotsättningar som ett återkommande tema, konkretiserade i ordkrig. *Tosaforor* i titeln står för såväl tokiga infall och *practical jokes* som berättelserna om dem och utgjorde ett centralt begrepp i Gustavs berättarvärld – han iscensätter sig ofta som *trickster* i de olika miljöerna.

Avslutningskapitlet heter ”Trauman, trots, berättarglädje” och summerar verket på flera plan. Inledningsvis återkommer hon till några traumatiska händelser och relationer som berörts och diskuterar dem. Det handlar om faderns förlust av ena armen under hamnarbete i ungdomen, och hur det både tas upp och indirekt berörs i berättelserna, och dess närvaro i familjesituationerna. Det handlar också om hemligheten hon inte fick veta förrän flera år efter faderns död, att han och en av hans systrar var utomäktenskapliga barn. Det handlar om

den patriarkala strukturen i familjen och en iakttagelse att de många berättelserna om hamnarbete mer handlade om inbördes tävlan inom arbetarkollektivet än om klassmotsättningar. En ”tosafora” som var en strålande berättarföreställning är vid närmare granskning mer mobbing än något humoristiskt upptåg. Det märks att Klein har fått konfrontera sig med sin egen uppväxt och sina roller i familjen och djupt tänka över sina känslor inför sin far.

Efter denna (själv)rannsaking kan hon sedan återigen närma sig faderns berättarstil. Hon noterar ett uttryckligt intresse för att förmedla ”hur folk levde förr”, ett icke-romantiskt kulturhistoriskt intresse, vilket hon ser som ett sätt att ge legitimitet till de komiska berättelserna. Hon urskiljer fyra aspekter av detta intresse: direkta vittnesbörd om samhällsförändring, detaljkänedom, ”ett myller av människor” att berätta om, och dialektala uttryck. Viktiga stilmedel är binära strukturer, med iakttagande av den klassiska ”episka lagen” om enbart två agerande personer på scenen samtidigt. Men hon finner att det trots denna narrativa modell är nyanseerade bilder som tecknas av individerna, inte minst genom att de kan avspelas med olika sidor i olika berättelser. Vidare är dialekt och härmande återgivning av repliker och ett drastiskt bildspråk karaktäristiska berättardrag.

Klein poängterar också vikten av genreanalys. Här blir olika genrer resurser som Gustav har till förfogande; inte minst spelet med genrer som går in i varandra, töjningar på genrekonventionerna, och genrer som stöttar varandra – hennes bild av Gustav består inte enbart av berättelser, utan också sånger, dialektala uttryck och lösryckta repliker som får ordspråks- eller talesättskaraktär. I analysen ingår också att resonera kring vilka genrer som saknas. Hon tar därtill in William Wilsons begrepp ”familjeroman” (1991) för att synliggöra det sammantagna intrycket i familjen av alla personliga erfarenhetsberättelser berättade över tid, att de framstår som en strategiskt komponerad roman och inte en familjehistoria. I det här fallet är det mer av en Gustavs livsroman, men den blir också stommen i familjeromanen.

Klein avslutar med att knyta ihop Gustavs berättarstil och teman med ”folkhemmets uttrycksregister”, det vill säga hon identifierar en affinitet med skönlitterära författare som Astrid Lindgren, Harry Martinson, Moa Martinson, Ivar Lo-Johanson, Vilhelm Moberg, Jan Fridegård (Sara Lidman nämns också tidigare i boken). Förutom författarnas sociala bakgrunder ser hon också det gemensamma uppdraget att berätta om stora samhällsförändringar, med utgångspunkt i människors berättelser om egna upplevelser. Hon noterar att folklorister länge betonat kontinuitet före

förändring och att litteraturvetenskap nonchalerat muntliga former men att det på båda håll tenderar att ändras. Slutorden blir också en utvärdering av Gustavs berättelser, där det bestående intrycket blir ”en berättarglädje som betvingar”.

Det är, förutom de många personliga minnesbilderna av Barbro Klein som väcks hos mig, många associationer och tankebilder som kommer under läsningen. Det är naturligtvis ett fascinerande material och en utmärkt tillämpning av nyare folkloristisk metodik som visas upp. Det är också inslag av kollaborativ etnografi i det att Gustav fick läsa och kommentera tidiga texter, och i att intervjuerna blev till ett gemensamt projekt som påverkade familjerelationerna. Den aspekten förbleknar något med det längre perspektiv som hon fick och den omvärdering hon gjorde, när hon började se att även intervjuprojektet som gav någonting att upprätthålla kontakter kring återigen reproducerade ett familjemönster, där hon och modern såg till att hålla Gustav på bra humör och vara den som förde ordet.

Här finns också avtecknat en process där Klein gradvis låter sig influeras av psykologiska tolkningsramar. Vad innebär det att ett tema verkar vara viktigt och återkommande i en persons berättelser om andra? Bortom den omedelbara berättarkontexten där en historia anknyter till samtalsämnet, vilka psykologiska eller terapeutiska funktioner kan en berättelse fylla för individen? Tidigare skeptisk mot sådana inslag i folkloristisk forskning finner hon här att det finns produktiv potential för att skapa en djupare förståelse.

Jag gör också den reflektionen att hon efter sin disputation 1970 inte hade någon självklar position i akademien, och att den egna familjetraditionen blev den tillgång som gav henne möjlighet att etablera sig som forskare.

Den här boken sällar sig till Eerika Koskinen-Koivistos studie av sin mormors livsberättelse *Her own worth* (2014) och Ulf Palménfeltts kulturhistoriska kollektivberättelse *Berättade gemenskaper* (2017) i ett växande bibliotek som visar på de analytiska möjligheterna och de poetiska kvaliteterna i personligt berättande. Det är inte en ”gör så här”-skrift, snarare en ”tänk på det här”-upplevelse. Ett viktigt etnologiskt verk.

Referenser

- Klein, Barbro (1982). Skitprat och tosaforor – en storstadsbo dramatiserar sin barndoms smålandsmiljö. *Torbaggen* 2(3), 6–11.
- Klein, Barbro (1989). ”Ett eftermiddagsamtal hos Elsa”. Ehn, B & Klein, B (red): *Etnologiska beskrivningar*, 207–230.

- Klein, Barbro (1990). "Transkribering är en analytisk akt". *Rig* 73(2), 41–66.
- Koskinen-Koivisto, Eerika (2014). *Her Own Worth: Negotiations of Subjectivity in the Life Narrative of a Female Labourer*. Helsinki: SKS.
- Palmenfelt, Ulf (2017). *Berättade gemenskaper. Individuella livshistorier och kollektiva tankefigurer*. Stockholm: Carlssons bokförlag
- Wilson, William A. (1991). "Personal Narratives: The Family Novel". *Western Folklore*, 50 (April), 127–149.

Citera den här artikeln: Alf Arvidsson. 2022. Barbro Klein: *I tosaforornas värld. Gustav berättar*. *Kulturella Perspektiv*, vol. 31. Recension, s. 1–3.

Mottagen: 23 februari 2022 **Publicerad:** 28 april 2022

Copyright: © 2022 Författaren/författarna. Detta är en Open Access-artikel som distribueras enligt Creative Commons, licens CC-BY 4.0, som tillåter obegränsad användning, distribution och reproduktion i samtliga medieformat, förutsatt att ursprunglig(a) författare och källa uppges. Se <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift, ISSN 1102-7908, är en expertgranskad Open Access-tidskrift som publiceras av Föreningen Kulturella Perspektiv.

OPEN ACCESS